

ԱՐԱՐԱՏԻ ԽՍԻՍԳՐՈՒԹԵԱՆՇ.

Խոնարհարար խնդրեմ հաճեցէք «Արարատ»-ում ապագրել իմ մօտ գտնուած, ներկայ դարուս մեր Ազգային և Եկեղեցական պատմութեան համար կարեւոր, մի քանի վաւերական և մինչև այժմ անյայտ մնացած թղթերի ցուցակը, ապագայի յարմարաւոր դիպուածին թողնելով նոցա ամբողջական հրատարակութիւնը:

ԾԶՆՈՅ Պ.

Ահաւաստիկ այդ ցուցակը.

Ա. 1802 թ. ապրիլի 18-ին, Երևանու հայ ժողովրդի կողմից, 40 տկանաւոր քաղաքացիների ստորագրութեամբ և կնքով դրօշմած, մի գրութիւն ուղղած ընդոր Ռոսաստանու հայկազնեայց Առաջնորդ եւ ծայրագոյն նուիրակ Տէր Եփրեմ Սրբազան արքեպիսկոպոսին, որի մէջ ողբալով Մայր Աթոռի վիճակը և նկարագրելով նորա հօտի տառապանքները եկեղեցիների յափշտակութիւնն ու աւերումը պարսիկների երեսից, և սուրբ գահի ընդերխորհուրդ միաբանութեան ցան ու ցիր տարագրութիւնը Դաւիթ կաթողիկոսի հալածանքի և մատնութեան պատճառով, նորա աջակցութիւնն են խնդրում իրենց վիճակի թեթեւացման և Մ. Աթոռի բարեօրոշման համար:

Բ. 1808 թ. ապրիլից մինչև օգոստոս ամիսների ընթացքում Դանիէլ կաթողիկոսի կոնդակների պատճէնը, որոնք ուղղուած հետեւեալ անձանց 1) առ Թուռի Խալաթեանց, 2) առ Հաղպատու մովսրով պարոն Մարտիրոսը, 3) յԱստրախան առ աղայ Աբրահամ Խաչատուրիչն, 4) յԱստրախան առ Նիկողայ Իւանիչ Աղաբաբով, 5) առ հասարակութիւնն Աստրախանու վասն նեղութեանցն առդիպելոց նոցա ի ժանդախտէ, յարգելանաց վաճառականութեան, և այլ և այլ դիպուածոց. 6) վասն դանձանակին Կոստանդնուպոլսոյ, 7) կոնդակ օրհնութեան ի Գրիգորիօպոլ քաղաքն, ևս և ի Ղաթիմ և յամենայն վիճակն. 8) առ Կայսրն ամենայն Ռուսաց վասն զԵփրեմ արքեպիսկոպոսն կարգելոյ Առաջնորդ ի վերայ Ռուսմէլու. 9) առ Կայսրն վասն Գրիգոր Սեւան

կըրին. 10) առ Կոստովիչն. 11) կոնդակի վերայ Ուլահ Բուղդանու. 12) առ Կոստովիչն վասն Եփրեմ սրարազանին:

Գ. Եփրեմ կաթողիկոսի կոնդակների պատճէն. 1) կոնդակ նուիրական, որ գրեցաւ վասն Դիարբեքիրու ի զնայն Գրիգոր եպիսկոպոսին. 2) կոնդակ վասն Թիֆլիզու նուիրակութեանն մնացորդի, յաղաքս Մինաս եպիսկոպոսին ի վերադարձուցանելն զնա. 3) Թուղթ առ Մարտիրոս եպիսկոպոսն Զմիւռնիոյ. 4) առ Տօրմուռոֆն. 5) առ Թիֆլիզու կուպերնատօրն. 6) կոնդակ վասն ս. Երուսաղէմայ Մկրտիչ վարդապետին. 7) կոնդակ վասն Ռուսաստանու առաջնորդ կարգելոյն զԅովհաննէս արքեպիսկոպոսն Վաղարշապատոցի. 8) կոնդակ նուիրական ի վերայ ժողովրդեանն Ռուսաստանու. 9) կոնդակ առ Պաղտասար ոմն վասն կայից հանգուցեալ Ղուկաս արքեպիսկոպոսին:

Դ. Յովհաննէս Ը. կաթողիկոսի կոնդակներ. 1 ուղղած Սիմէօն Բզնունի Գրիգոր Արղուինցի արքեպիսկոպոսներին և նոցա համախօհ միաբաններին 1833 թ. նոյեմբերի 23-ին: 2) ուղղած Սիմէօն Բզնունի Գրիգոր Արղուինցի Նիկողայոս Տ. Մարութեան եպիսկոպոսներին և Յովհաննէս Ղրիմեցի Գէորգ Տաթևացի Ստեփաննոս Արարատեան, Յովհաննէս Շահխաթունեան և Մարտիրոս Շահազիզեան վարդապետներին. նոյեմբերի 20. 1833 թուին: 3) Եանուն Սիմէօն արքեպիսկոպոսի Բզնունեան. Մարտ. 2. 1835 ամի:

Ե. Թուղթ առ Յովհաննէս կաթողիկոսն. № 2. 21 նոյեմբ. 1833 ամի ստորագրութեամբ Սիմէօն Գրիգոր Նիկողայոս եպիսկոպոսների և Յովհաննէս Գէորգ Ստեփաննոս, Յովհաննէս և Մարտիրոս վարդապետների (պատճէն):

Զ. Շրջաբերական թուղթ վիճակաւոր Մ. Աթոռի Բարձրագոյն Խորհրդարանի անդամներից, որով յատնում են նոցա ի գիտութիւն Եփրեմ կաթողիկոսի Ղարաբաղում երեք տարի շարունակ ուշանալու և Մ. Աթոռը անհնարին պարտքերի տակ թողնելու

և Հայրապետական դահլից հրաժարուելու մասին: 1824 թ. հոկտ. 24. (պատճեն):

Ի. Ներսէս արքեպիսկոպոսի ինքնագիր նամակը Յարութիւն վարդապետին Բիշնէից 1828 թ. դեկտ. 29-ին:

Բ. Աղուանից իւրայեւ կաթուղիկոսի կոնդակը Մելիք Աղամին (չունի թուական), որով իւր երախտապարտութիւնն է յայտնում Մեկիքին: Եւ օգնել է իւրայեւին կաթուղիկոսական Աթոռը ժառանգել:

Թ. Հիմ անապատի միաբանութեան կողմից աղերս առ ընդհանրական կաթուղիկոսն Ամենայն Հայոց (անունը թիւը անյայտ), որով խնդրում են պատրիարքի օժանդակութիւնը վանքը պարտքից ազատելու համար:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.

Դ Ե Ր Ս Ի Մ .

(Ետընակութիւն եւ վեջը.)

Ան և Դիվրիկ Դերսիմի մօտ լինելուն փոքր ակնարկ մի ևս այս տեղի ժողովրդեան վերայ կը ձգեմ յենկով ինչ ինչ զրոյցներու:

Անայ հայ ժողովուրդն ի վաղուց սովորած է պանդխտութիւնն. շնորհիւ քանի մի աղաներու: Պօլսոյ մէջ մեծ տեղ բռնած էին. Ալեքսանդր մէջ կը տեսնուի վերին աստիճանի շահամոլութիւն. սակայն սորա փոխարէն չտեսնուիր ժլատութիւն. պատուաբեր ծախքերու համար նա առատաձեռն է: Հացկերոյթներու, զուարճալի հանգեաներու կը մասնակցի. Շահամոլութեամբ անցին շատ տեղ կը համեմատեն Բաղիշեցոյն. սակայն Անցին աւելի պարզ է և միամիտ քան Բաղիշեցին: Արդէն ժողովրդեան հնարած զրոյցներն (անեկզոտ) դարերու ընթացքի մէջ սրբազրուած փաստեր են ժողովրդեան յատկութեան, առ այս մի քանի զրոյց առաջ կը բերեմ Դիվրիկցին կասէ—Անցին քիչ մօից շատ տեսակ կերակուրներ շինել գիտէ: անցուն մէկը $\frac{1}{2}$ օխայ միս կառնէ: տուն կը տանէ. կատուն այդ միսն կը փախցնէ: Անցին երեք օր միւր զանելու համար կա-

տուն կը փնտռէ և վերջապէս կատուն կը գտնէ: միւսը ոչ. կատուն կը կռնէ իմանալու համար թէ կատուն միւր կերած է թէ ոչ: կը տեսնէ որ կատուն $\frac{1}{2}$ օխայ միս չափ կը կռնէ: զարմանալով կասէ ինքն իրեն—բսնք՝ ահա միկը: ապա ուր է միսը: կը բսնք՝ ահա փսիկը: ապա ուր մէ միկը:

Անայ կանայք հակառակ իրենց արանց երկար տարիներու պանդխտութեան բարոյականի կողմից շատ լաւ են: անբարոյական եղածն իրենց միջից կարտաքսեն: շատ անգամ կը յղեն իւր մարդուն: մարդն ևս իւր հօր: Անցի կանայք զարգարանք շատ կը սիրեն: որոց ճակատն և կուրծքն ոսկիով լիքն է: միայն ճակատի շարանը 101 ոսկի պիտի լինի: ունի նա թանգազին մատանիք: ապարանջան: գնտեր: ևլն. ևլն.:

Անցին իւր հայրենիքը շատ կը սիրէ: դուրսն զրամ կը շահի: ներսն կուտէ: զուարճութիւնը իւրեն առաջին զբաղումն է: ուսումնարանի վերան այնչափ սէր չունի: Յաճախապատում կարգացողն իրենց մէջ մեծ նշանակութիւն ունի: որպէս այլ տեղ նարեկ և Սաղմոս կարգացողն:

Դիվրիկցին ևս շահամոլ և մի անգամ ճարպիկ ժողովուրդ մի է: յամառ և պնդերես. ի ծրարիլոն յամառ և պնդերես մուրացկանի Դիվրիկ տիկէնչիսի (մուրացկան) կասեն: սակայն Դիվրիկցիք այդ առածն այլ կերպ կը բացատրեն: իբր նրանց մէջ աղջիկ չը կայ: այլ վայրերէ աղջիկ կը մուգան իւրեանց հարս կը բերեն:

Անցոց մէջ աղջիկ շատ կայ: սակայն Դիվրիկցուն չտար: վասն զի Անցին սովորութիւն ունի փեսան իւր մօտ պահել: Դիվրիկցին ևս սովորութիւն ունի անպատճառ իւր հայրենիք վերադառնալ: բայց գիտէ Դիվրիկցին Անցուն խարել: մնալու խոստումով աղջիկը առնել: մի հնարով վերադառնալ իւր հայրենիք:

Մի Դիվրիկցի Անցու աղջիկն կը տանէ իւր հայրենիք հօր տեսութեան վերադառնալու պայմանաւ: չգառար: զոքանչը քանիցս նամակներ կը գրէ: կը հասկանայ որ այլ և չպիտի գայ: կը գրէ.— «Ամառ կուգայ խարճուխ (ծախս) չունիս: ձմեռ կուգայ պաշլուխ (զլխարկ) չունիս: անաստուած: մեր աղջիկը խափեցիր տարիր: ալ մեղի գալու միտք չունիս»:

Դիվրիկցի թուրքերն մեծ մասամբ մուրացկաններ են: որք գրեթէ փոքր Ասիայի ամեն կողմերն շրջելով մուրացկանութեամբ կը պարապեն: հայք արհեստաւորներ են: նոքա ևս շրջուն կեանք ունին: զլխաւորաբար կլայեկագործ են: սոքա փոքր Ասիայի ժողովրդեան յատկութիւնը հետեւալ կերպով կը նկարագրեն.—Թուգուլ թուգուլ